

SPANNING

NAAR EEN HUMANITAIR
VLUCHTELINGENBELEID

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 17, nummer 8, september 2015

NAAR EEN HUMANITAIR VLUCHTELINGENBELEID

De schrijnende beelden van vluchtelingen die sterven op zee of als beesten worden behandeld, laten zien dat het de hoogste tijd is om in te grijpen en de vluchtelingen een menswaardige opvang te bieden. Vraag is alleen of Europa de grote toestroom van vluchtelingen aankan en wat de gevolgen zullen zijn van de komst van migranten uit voornamelijk islamitische landen. Migratiedeskundige Leo Lucassen geeft zijn visie op deze vraagstukken en schetst hoe een humanitair vluchtelingenbeleid er volgens hem uit zou moeten zien.

De in nood verkerende vluchtelingen hoeven in elk geval niet op enig mededogen van de PVV te rekenen. Wilders en de zijnen willen ze allemaal terugsturen, ongeacht wat ze doorstaan hebben en waar ze vandaan komen. Dat de PVV er op het terrein van immigratie en integratie (extreem)rechtse standpunten op nahoudt is afdoende bekend, maar dat de partij ook op sociaaleconomisch terrein door en door rechts is, weten minder mensen. Nadere bestudering van verkiezingsprogramma's, uitspraken en stemgedrag laat zien dat de PVV het grootkapitaal bevordert en mensen aan de onderkant in de steek laat.

Verder pleit in deze *Spanning* econoom Joan Muysken voor meer overheidsinvesteringen om mensen

aan het werk te helpen, want nu zijn er eenvoudigweg te weinig banen voor alle werkzoekenden. Ook stelt hij dat de lonen omhoog moeten en dat de banken hogere buffers dienen te hebben.

Willy Diddens gaat in zijn bijdrage in op verschillende beleggingsvormen, zoals hedgefondsen en private equity, die gekenmerkt worden door een combinatie van hoog rendement met hoog risico en die schade berokkenen aan onze economie.

Economisch historicus Merijn Knibbe laat zien hoe en waarom de woningprijzestroom heeft bijgedragen aan de financiële crisis en komt met enkele concrete voorstellen om wonen goedkoper en meer toekomstbestendig te maken.

Filosoof Joost de Bloois bespreekt in zijn artikel het begrip 'precariteit', dat staat voor structurele bestaansonzekerheid. Hij stelt dat meer kennis van precariteit nodig is om het neoliberale beleid in al zijn vormen te begrijpen en er een einde aan te maken.

Op de achterkant bespreekt David Hollanders tot slot twee recente studies van de OESO en het IMF, die overtuigend bewijzen laten zien dat meer ongelijkheid leidt tot minder economische groei.

INHOUD

3

'REDUCEER MENSEN NIET TOT VLUCHTELINGEN'

6

PVV: IN ALLE OPZICHTEN RECHTS

8

'HET EUROPESE BELEID IS FOUT, DAT IS HET PROBLEEM'

10

HOE GEVAARLIJK IS PRIVATE EQUITY?

13

WONEN GOEDKOPER EN MEER TOEKOMSTBESTENDIG MAKEN

16

PRECARIAAT: HET MODERNE PROLETARIAAT?

20

GELIJKHEID IS OOK NOG EENS ECONOMISCH VERSTANDIG

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het

Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor

SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De

betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

David Hollanders

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Piet den Blanken / Hollandse Hoogte©

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

‘REDUCEER MENSEN NIET TOT VLUCHTELINGEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Martin van Welzen©

Leo Lucassen is directeur onderzoek van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en hoogleraar Migratiegeschiedenis aan de Universiteit Leiden.

risico's nemen en kiezen voor de zeeroute met alle ellende van dien. Daarnaast wordt het veroorzaakt door een aantal brandhaarden in de buurt van Europa, met name in Irak, Afghanistan en Syrië, maar ook in Somalië en Eritrea, die overigens deels het gevolg zijn van de militaire interventies van het Westen.'

› **Wat vindt u van de opvatting van rechtse politici en publicisten die zeggen dat we de huidige toestroom van vluchtelingen naar Europa niet aankunnen, dat we daarom de grenzen moeten sluiten en de vluchtelingen in de regio moeten opvangen?**

'Het laatste gebeurt al lang. Negentig tot vijftiennegentig procent van de vluchtelingen uit het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Midden-Afrika wordt al in de regio opgevangen. Het eerste is onzin, want logistiek kan Europa als rijkste continent ter wereld het makkelijk aan. Zoals ik al zei, het aantal vluchtelingen in de jaren negentig was twee keer zo groot als nu, terwijl er destijds in Europa nog wel wat meer aan de hand was, zoals de ineenstorting van de Sovjet-Unie en de val van de Muur. Vorig jaar kwamen ruim 400 duizend vluchtelingen naar Europa. Dat is nog geen 1 promille van de Europese bevolking. Als Europa dat niet aankun, waarom kan Libanon dan wel 25 procent aan? Iets anders is dat rechtse politici erop wijzen dat de vluchtelingenstroom leidt tot ellende en opstanden en zorgt voor een ontwrichtende culturele kloof. Ik denk dat ook deze bewering niet klopt. Met name de huidige

Wie de verschrikkelijke beelden ziet van vluchtelingen die wanhopig proberen om Europa binnen te komen, beseft dat we iets moeten doen om ze op te vangen. Tegelijkertijd rijst de vraag of Europa de vluchtelingenstroom aankun en of de komst van migranten uit voornamelijk islamitische landen tot culturele spanningen zal leiden. Prof. Leo Lucassen, directeur onderzoek van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG): 'Door Fort Europa nemen mensen grote risico's.'

› **Is de huidige toestroom van vluchtelingen naar Europa uniek in de recente geschiedenis?**

'Niet qua aantallen. Die lagen in de jaren negentig twee keer zo hoog als nu en na de Tweede Wereldoorlog zelfs nog veel hoger. Uniek is wel dat er nog nooit zoveel mensen in gammele bootjes naar Europa zijn gekomen. In eerdere gevallen kwamen veel vluchtelingen uit Europa zelf. In de jaren negentig bijvoorbeeld vooral uit het voormalig Joegoslavië, hoewel er ook al veel uit het Midden-Oosten

en de Hoorn van Afrika (Somalië) kwamen. De manier waarop mensen vluchten en de risico's die zij daarbij nemen zijn nieuw. Dat komt omdat Europa zich door het Schengenverdrag sinds 1993 steeds meer heeft afgesloten van de buitenwereld.'

› **Wat zijn volgens u de belangrijkste oorzaken van de vluchtelingenstroom naar Europa?**

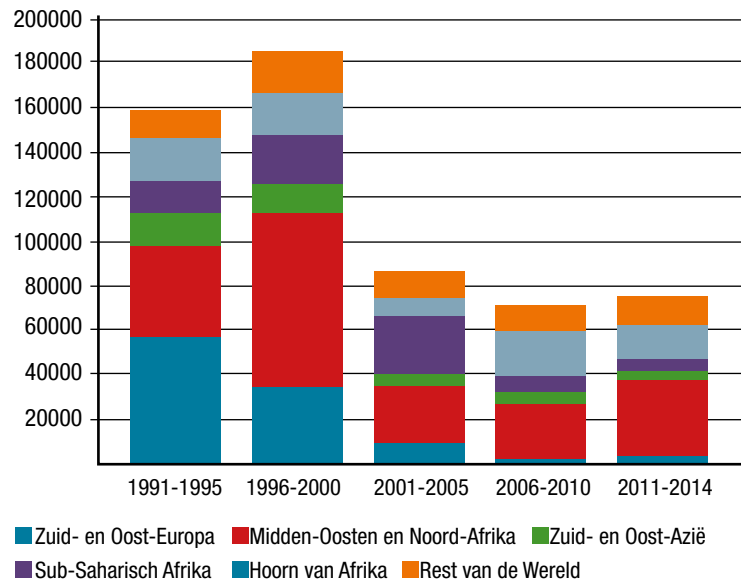
'Dat is in de eerste plaats een direct gevolg van het creëren van Fort Europa, waardoor mensen veel meer

vluchtelingen uit Syrië behoren namelijk tot de hoogopgeleide bovenlaag van de bevolking. Zij worden door Assad gebombardeerd, omdat ze te kritisch zijn. Europa moet juist blij zijn met deze vluchtelingen. Je moet deze mensen dan wel zo snel mogelijk screenen, kijken wat ze kunnen, bijscholen en ze zo snel mogelijk toelaten tot de arbeidsmarkt. Dan snijdt het mes aan twee kanten. De vluchtelingen worden geholpen en de vergrijzende en in sommige gevallen demografisch krimpende landen in Europa ook. Als het gaat om 'draagvlak' gaan politici er te veel van uit dat mensen niet beïnvloedbaar zijn. Als je duidelijk aan de kiezers uitlegt waarom je besloten hebt om zoveel vluchtelingen op te nemen, en hoe je dat doet, krijg je meer mensen mee. Dat vergt wel lef en leiderschap. Merkel doet dat beter dan Rutte. Die hoor je hier niet over.'

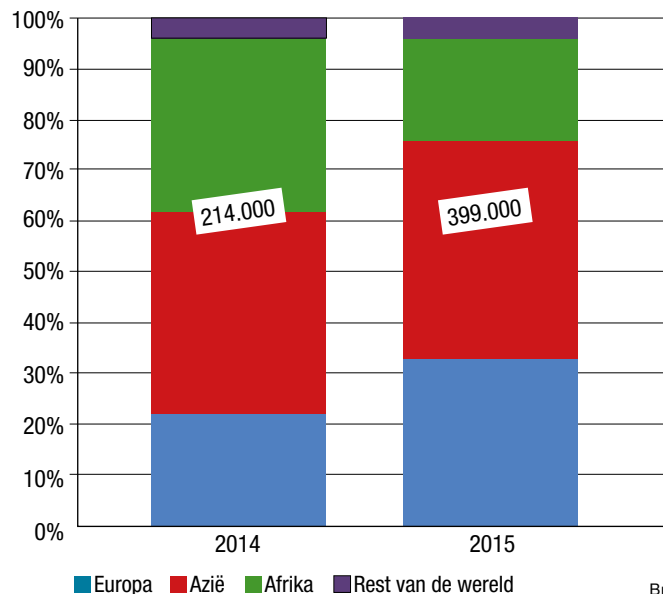
> **Wat vond u van de column van René Cuperus in de Volkskrant waarin hij stelde dat massa-immigratie als breekijzer kan dienen om de veramerikanisering van de samenleving versneld door te zetten?**

'Hij heeft een veel te sombere visie. Het idee van een exodus uit Afrika en het Midden-Oosten dat hij aanhangt, is niet op gebaseerd op de feiten. Sterker nog, het aandeel Afrika is laag en neemt in relatieve zin zelfs af. Veramerikanisering van de arbeidsmarkt heeft niets met migratie te maken, maar met de neoliberale wind die al sinds de jaren tachtig door Europa waait. Als we ervoor kiezen om soepeler om te gaan met migratie in Europa, dan moeten we er onmiddellijk voor zorgen dat we de controle op de arbeidsmarkt opvoeren. De middelen die nu worden gestoken in het bewaken van de Europese grenzen, kunnen we gebruiken om werkgevers in de gaten te houden die met slimme constructies migranten of niet-migranten proberen uit te buiten en daardoor in sommige sectoren, zoals in de transport, voor verdringing zorgen.'

TOTAAL AANTAL ASIELZOEKERS IN NEDERLAND NAAR REGIO, 1991-2014 -MET NAREIS VAN PARTNER EN/OF KIND(EREN)

EERSTE ASIELAANVRAGEN IN EU-28: JANUARI-JUNI, 2014-2015

Bron: Eurostat

> **Wat zou Europa volgens u moeten doen?**

'Fort Europa heeft een Vluchtelingen-charter. Dat moet worden nageleefd. Ik ben het met Juncker eens dat de opvang van vluchtelingen niet aan individuele landen overgelaten kan worden. De verschillen zijn eenvoudigweg te groot. Het ene land erkent Syriërs wel, het andere niet. Bovendien zijn de schouders lang niet even sterk overal. We moeten dit als Europa gaan regelen en de vluchtelingen

eerlijk verdelen, waarna ze zo snel mogelijk aan het werk kunnen. Als het gaat over arbeidsmigranten van buiten Europa dan is het politiek meest haalbare scenario, dat je in kaart brengt in welke sectoren in Europa behoefte is aan personeel en dat je vervolgens tijdelijke arbeidsvergunningen verstrekt. Een meer revolutionaire en in mijn ogen betere benadering, is dat je arbeidsmigranten van buiten Europa, net als Europese arbeidsmigranten, onder

voorwaarden de vrijheid geeft om toe te treden tot de arbeidsmarkt, maar ze wel aanvankelijk afschermt van de sociale zekerheid. Als je iedereen direct een uitkering geeft, is het geld immers snel op. Maar als een Ghanees bijvoorbeeld hier komt en een baan vindt, gaat hij ook sociale premies betalen en kan hij op den duur aanspraak maken op sociale zekerheid. Als het je niet lukt om een baan te vinden, dan is het leven heel duur en zullen velen eieren voor hun geld kiezen en weer teruggaan naar waar ze vandaan komen. Op dit moment is teruggaan echter het laatste wat arbeidsmigranten zullen doen, want daarvoor hebben ze veel te veel (financiële) risico's genomen. Daarom zijn er nu miljoenen illegalen in Europa die onder erbarmelijke omstandigheden moeten leven. Met het systeem dat ik voorstel haal je mensen uit de illegaliteit en zorg je er tevens voor dat het sociale verzekeringsstelsel overeind kan blijven. Degenen die blijven, zijn succesvol op de arbeidsmarkt. De rest gaat terug of pendelt heen en weer. Dat zie je ook bij de Roemenen en Bulgaren die hier naartoe zijn gekomen. Dit zelfregulerende systeem via de arbeidsmarkt is uiteindelijk de beste oplossing voor arbeidsmigratie van buiten Europa. Maar dit voorstel is waarschijnlijk een brug te ver voor de politiek. Als dit niet haalbaar is, moet je maar zorgen voor tijdelijke werkvergunningen.'

› **Denkt u niet dat de toestroom van vluchtelingen uit voornamelijk islamitische landen zal leiden tot spanningen binnen onze westerse samenleving?**

'Ik denk dat we weinig last zullen hebben van de Syriërs, want de meeste van hen zijn liberale moslims. Daarom vluchten zij ook voor zowel Assad als IS. Daarbij is verreweg het grootste deel van de moslims in Europa vrij gematigd. Het aandeel radicale, gewelddadige moslims is zeer gering, waarmee ik niet wil zeggen dat zij geen gevaar kunnen vormen. Maar het idee dat moslims als zodanig niet zouden integreren in de Europese samenleving, blijkt in ieder geval niet uit de integratiemonitoren. Onderzoek laat weliswaar zien dat er een aanzienlijke conservatieve groep moslims is, maar zolang ze andere mensen niet lastigvallen – wat niet op

grote schaal gebeurt – is er mijns inziens niet veel aan de hand. Ik zie wel allerlei sociale problemen, die deels te maken hebben met de migratiepolitiek die gevoerd wordt. Daar moet je zeker iets aan doen, maar het culturele probleem vind ik sterk overtrokken.'

› **Hoe beoordeelt u het optreden van de Nederlandse regering tot nog toe?**

'Uitermate zwak. Op het interview met Klaas Dijkhoff in de Volkskrant van 29 augustus na. Dat vond ik een goed en realistisch verhaal. Verder hoor ik het kabinet eigenlijk niet. Mocht er een akkoord komen over de opvang van een groter aantal vluchtelingen bij de herverdeling, dan ben ik benieuwd of onze politici wel eindelijk leiderschap tonen en niet, zoals Zijlstra, beweringen doen die ze later weer zullen moeten intrekken. Merkel is wat dat betreft realistischer. Zij is natuurlijk ook een machtpolitica, maar ze heeft wel eerder ingezien dat Duitsland met een grote groep vluchtelingen te maken heeft en dat je daar draagvlak voor moet creëren. Dat doet ze goed. De Nederlandse regering heeft daar weinig blijk van gegeven, maar ook de oppositie hoor ik nog te weinig.'

› **Bent u het met Roemer eens dat het Westen door zijn lichtzinnige interventies een belangrijke verantwoordelijkheid heeft voor het vluchtelingenprobleem?**

'Daar heeft hij volledig gelijk in. En dat zou ook een rol moeten spelen in de argumentatie van politici waarom we moeten inschikken. Bovendien zijn velen alweer vergeten dat we in de jaren negentig tien jaar lang gemiddeld 35 duizend vluchtelingen hebben opgevangen. Toen is Nederland ook niet ingestort. De afgelopen vijf jaar waren het er gemiddeld 20 duizend. Daar moet je als politicus eerlijk over zijn. Daarbij zijn de Syriërs in zekere zin een godsgeschenk. Zij zijn de best opgeleide, niet-westerse migranten die we hier de afgelopen tijd hebben gehad. Maak er dus wat van.'

› **Hoe verklaart u dat plotseling bijna Europa-breed publiek draagvlak lijkt te bestaan voor de opvang van vluchtelingen?**

'Dat heeft te maken met het feit dat mensen zich meer met de vluchtelin-

gen zijn gaan identificeren. Door een aantal verschrikkelijke rampen die in de media zijn gekomen, zoals het Syrische jongetje dat dood aanspoelde op het Turkse strand, is de empathie onder de Europese bevolking met de vluchtelingen toegenomen. Daar wordt weleens cynisch over gedaan, want het zou een hype zijn. Dat klopt deels ook wel, maar ik heb liever deze hype dan dat we onze schouders ophalen en gewoon doorlopen. Als we niet meer wakker liggen van deze gruwelijke beelden, dan zijn we onze humaniteit waar we in Europa zo trots op zijn, kwijt.'

› **Wat vindt u van burgerinitiatieven om vluchtelingen te helpen?**

'Fantastisch, maar je moet wel realistisch blijven. Ik denk bijvoorbeeld dat het massaal in huis nemen van Syrische vluchtelingen geen goed idee is. Veel mensen weten niet waar ze aan beginnen en voor vluchtelingen is het ook niet de beste optie. Dit moet de overheid logistiek oplossen. Maar de burgerinitiatieven laten wel zien dat veel mensen zich in een ander kunnen verplaatsen.'

› **Hoe zou een humanitair vluchtelingenbeleid er volgens u uit moeten zien?**

'Als je iemand als vluchteling erkent, dan moet diegene zo snel mogelijk van de status van vluchteling af zijn, want niemand wil daartoe gereduceerd worden. Het beleid moet er op gericht zijn om mensen zo snel mogelijk zelfstandig te maken en te laten integreren in de samenleving en op de arbeidsmarkt. Dit heeft Israël redelijk goed gedaan in de jaren vijftig en zestig, met de joden uit de diaspora die naar Israël zijn gegaan. Wat je verder ook van Israël mag vinden, daar had het wel een behoorlijk efficiënt systeem voor, dat als voorbeeld kan dienen.'

PVV: IN ALLE OPZICHTEN RECHTS

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Len Munnik

De PVV is op het gebied van integratie en immigratie een onversneden rechtse partij. Vooral moslims en vluchtelingen moeten het ontgelden bij Wilders en de zijnen. Maar er wordt wel gezegd dat de PVV op sociaaleconomisch gebied links is. Uit verkiezingsprogramma's, uitspraken en stemgedrag blijkt eerder het tegendeel.

Weekblad Elsevier beweerde vorig jaar april in een redactioneel commentaar naar aanleiding van het vertrek van meerdere PVV'ers vanwege de in hun ogen te linkse koers van de partij:

"(...) volgens de traditionele indeling van links en rechts – meer of minder verzorgingsstaat – is de PVV al sinds 2006 bij uitstek een linkse partij. De PVV wil alle verworvenheden, vaak gezien als linkse verworvenheden, van de verzorgingsstaat intact houden dan wel onbelemmerd laten doorgroeien."

Dit bericht staat niet op zichzelf. Al in 2009 constateerde het NRC Handelsblad dat de PVV naar links was opgeschoven in haar standpunten over economie. Uit een inventarisatie van het parlementaire werk en uitspraken van PVV-Kamerleden was volgens de krant gebleken dat de PVV zich op sociaaleconomisch terrein 'in het linker deel van het politieke spectrum' begaf. De partij was immers tegen een verhoging van de AOW-leeftijd, tegen versoepeling van het ontslagrecht en tegen verlaging van de uitkeringen.

Dat de PVV zich opwierp als hoeder van de verzorgingsstaat mag best opmerkelijk genoemd worden; nadat Wilders zich in 2004 van de VVD had afgescheiden, schreef hij in 2005 immers in zijn 'onafhankelijkheidsverklaring' dat de in zijn ogen te royale verzorgingsstaat moest worden uitgekleeft. Hij was voor afschaffing van het minimumloon, voor versoepeling van het ontslagrecht, voor één belastingtarief (vlaktafs) en vond dat bijstandsgerechtigden verplicht moesten worden tot nuttig werk bij de plantsoendienst of in de zorg.

Die verklaring vormde ook de basis voor het verkiezingspamflet van de PVV in 2006. Maar in de jaren die volgden nam de PVV afstand van deze

rechts-liberale koers. Althans in woorden.

Zo stond in het verkiezingsprogramma van 2010 te lezen:

"De Partij voor de Vrijheid zet zich in voor de verdediging van onze verzorgingsstaat. Onze met veel moeite opgebouwde verzorgingsstaat is een bron van trots. Alleen de PVV komt op voor het behoud van de verzorgingsstaat. De Partij voor de Vrijheid vecht keihard voor behoud van de AOW op 65 jaar. Voor de PVV is handhaving van deze oudedagsvoorziening het enige breekpunt bij de formatie van een kabinet."

Deze belofte aan de kiezer bleek op de avond van de verkiezingen al niets meer waard. Nog voordat de onderhandelingen met het CDA en de VVD goed en wel van start waren gegaan, zei Wilders dat verhoging van de AOW-leeftijd geen breekpunt meer was voor de PVV.

VELE GEBROKEN BELOFTES

Deze draai stond niet op zichzelf. Uit twee onderzoeken van het Wetenschappelijk Bureau van de SP uit 2011 en het boekje *PVV: gedogen tegen welke prijs?* dat hieruit voortvloeide, kwam naar voren dat de PVV als gedoogpartner meer dan 180 maal met haar eigen verkiezingsprogramma brak. Ook op onderwerpen waarover de PVV geen afspraken had gemaakt met de regeringspartijen VVD en CDA, zoals sociale zekerheid, zorg en onderwijs.

Terwijl de PVV in haar verkiezingsprogramma verklaarde als enige partij op te komen voor het behoud van de verzorgingsstaat, stemde de partij tegen het opstellen van een armoedebeleid, tegen gelijke rechten op WW en ziektewet voor flexwerkers, voor bezuinigingen op jonggehandicapten

en sociale werkplaatsen en voor het verlagen van de huurtoeslag. En terwijl de PVV in haar verkiezingsprogramma beloofde dat de zorg beter en betaalbaar zou worden en ouderen meer rechten en voorzieningen zouden krijgen, stemde de PVV in de Tweede Kamer voor hogere eigen bijdragen en voor bezuinigingen op het persoonsgebonden budget (pgb). Ook steunde de PVV in strijd met het eigen verkiezingsprogramma diverse voorstellen die de marktwerking in de zorg bevorderden. Zorgwoordvoerder Fleur Agema zei in november 2010 dat 'de PVV zich heeft laten overtuigen van het nut van marktwerking in de curatieve zorg'. Verder ging de PVV akkoord met het invoeren van het leenstelsel in de masterfase, ondanks de gedane belofte dat de partij de studiefinanciering zou handhaven om ervoor te zorgen dat het hoger onderwijs voor iedereen toegankelijk bleef.

VOOR HET GROOTKAPITAAL, TEGEN DE UITKERINGSGERECHTIGDE

Uit deze voorbeelden blijkt wel dat de PVV ook op sociaaleconomisch gebied een onversneden rechtse partij is, die helemaal niet opkomt voor de belangen van gewone mensen. Dat zie je ook terug in de ideeën over belastingontwijking door multinationals en over mensen in de bijstand. Zo doet de PVV er in de Kamer alles aan om Nederland als belastingparadijs voor multinationals in stand te houden. Geheel in lijn met het verkiezingsprogramma uit 2012 waarin staat dat de PVV de vennootschapsbelasting voor kleine én grote bedrijven wil verlagen.

Voormalig PVV-Kamerlid Roland van Vliet diende in februari 2013 een motie in waarmee de regering werd verzocht om de kwalificatie van Nederland als belastingparadijs te verwerpen. Ook slaagde de PVV erin om in datzelfde jaar verschillende moties door de Kamer te loodsen die erop aandrongen dat Nederland fiscaal aantrekkelijk moest blijven als vestigingsland voor multinationale

ondernemingen. Ironisch genoeg had Geert Wilders toentertijd zijn eigen bv ondergebracht bij een administratiebedrijf dat eigenaar was van de website nederlandbelastingparadijs.nl. Helemaal consequent was de PVV dus ook weer niet.

Ook steunt de PVV TTIP, het voorgenomen 'vrijhandelsverdrag' tussen de EU en de VS. Hoewel de PVV voortdurend roept dat Nederland geen bevoegdheden meer moet overdragen aan de EU, heeft de partij er kennelijk geen enkele moeite mee om wel soevereiniteit af te staan aan de grote bedrijven. Terwijl dankzij TTIP sociale rechten en publieke voorzieningen worden afgebroken, kunnen multinationals via speciale rechtbanken staten aanklagen als zij vinden dat hun belan-

gen worden geschaad. De Europese burger heeft hier niets over te zeggen.

Zo vriendelijk als de PVV is voor multinationals die nauwelijks belasting betalen, zo hard is de PVV voor mensen in de bijstand die nauwelijks rond kunnen komen.

Al in 2005 stelde Wilders in zijn 'onafhankelijkheidsverklaring': "Uitkeringsgerechtigden die niet volledig arbeidsongeschikt zijn, moeten als tegenprestatie voor hun uitkering maatschappelijke taken verrichten (in de zorg, bij de plantsoendienst, etc.) tot zij weer reguliere arbeid verrichten."

In 2010 pleitte de PVV samen met de VVD voor de verplichte tegenprestatie. PVV-Kamerlid Leon de Jong verklaarde verder dat in het regeer- en gedoogakkoord was afgesproken dat

misbruik van uitkeringen keihard aangepakt zou worden: 'Als iemand door zijn gedrag of kleding het solliciteren hindert, moet er gekort worden op de uitkering', aldus De Jong.

Begin 2014 diende PVV-Kamerlid Machiel de Graaf een motie in om "bijstandsgerechtigden die onterecht werk weigeren of onterecht voortijdig afhaken bij seizoens- en andere arbeid hun uitkering af te nemen of te laten afnemen". Als gemeenten dan weigerden om de uitkeringen stop te zetten, zouden zij op hun beurt ook gekort moeten worden.

Eind 2013 zei De Graaf al tijdens het debat over de bijstandsplannen van staatssecretaris Klijnsma dat hij het 'prima' vond dat werklozen voortaan vier weken moesten wachten voordat ze een bijstandsuitkering kregen en dat zijn partij de onbeloonde tegenprestatie eveneens 'een goed plan' vond.

CONCLUSIE

Waar de PVV dus niets doet om de grote bedrijven meer en eerlijker te belasten en hun macht in te perken, daar deinst diezelfde partij er niet voor terug om mensen in de bijstand bij het minste of geringste te korten op hun uitkering en een verplichte tegenprestatie te laten leveren. Deze ongelijke behandeling van grootkapitaal en mensen aan de onderkant laat wel zien dat de PVV op sociaaleconomisch gebied nog altijd een rechts-liberale partij is.

Bronnen:

- www.elsevier.nl/Politiek/blogs/2014/4/Vreemd-de-PVV-verlaten-omdat-de-koers-te-links-is-1507992W/
- vorige.nrc.nl/article2269955.ece
- A. Vliegthart en T. Lucie, PVV: gedogen tegen welke prijs?, SPeciaal 7, (2012).
- www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf
- www.quotenet.nl/Nieuws/Geert-Wilders-houdt-wel-van-belastingparadijs-Nederland-53310
- www.doorbraak.eu/ook-wilders-pakt-werklozen-graag-hard-aan/

'HET EUROPESE BELEID IS FOUT, DAT IS HET PROBLEEM'

Tekst: David Hollanders Foto: Archief Joan Muysken©

Om werkloosheid te bestrijden moeten de overheidsuitgaven en de buffers van banken omhoog. Daaraan voorafgaand is breed maatschappelijk debat noodzakelijk, bepleit econoom Joan Muysken. 'Als je het CPB weghaalt, is de consensus nog niet weg.'

› **In uw afscheidrede stelt u dat vrijemarktdenken leidt tot werkloosheid en ongelijkheid. Wat bedoelt u daarmee?**

'Onder marktdenken versta ik het zonder veel reserve propageren van markten als standaardoplossing. Daarmee wordt onvoldoende onderkend dat markten kunnen falen. Ten eerste zijn partijen ongelijk. Huisartsen hebben minder macht dan zorgverzekeraars en zzp'ers hebben minder macht dan postbedrijven. De impliciete gedachte dat er geen machtsverschillen zijn – of dat ze er niet toe doen – is discutabel. Ten tweede zijn er negatieve externe effecten: vervelende bij-effecten van markttransacties voor derden, die niet bij de transactie zijn betrokken. Een macro-economisch voorbeeld van een negatief extern effect is vraaguitval door loondaling. Een loondaling of achterblijvende loonstijging is niet alleen onprettig voor degene die het betreft, maar de totale bestedingen in de economie kunnen er door dalen, waardoor ook de bakker op de hoek er last van heeft. Neoklassieke economen houden geen rekening met zulke Keynesiaanse vraageffecten. Zij denken dat lagere lonen ervoor zorgen dat vraag en aanbod zich aan elkaar aanpassen, waardoor werkloosheid verdwijnt. Maar door die negatieve externe effecten kunnen loondalingen langer doorgaan dan redelijk is. Zeker in combinatie met machtsverschillen kan dan een *race to the bottom* ontstaan van lagere lonen, met uitbuiting als eindpunt.'

› **Kunt u iets meer zeggen over vraaguitval?**

'De vraaguitval in een economie is terug te voeren op vier ontwikkelingen. Ten eerste staan veel huishoudens

onder water: hun huis is minder waard dan de hypotheekschuld. Waardoor ze zich gedwongen zien minder uit te geven: vraaguitval. Ten tweede zijn er al decennialang achterblijvende loonontwikkelingen, loonmatiging genoemd, in Nederland; wat de vraaguitval versterkt. Er is inmiddels zelfs een EU-brede obsessie om het loonaandeel in kosten terug te dringen. Ten derde blijven de bedrijfsinvesteringen achter, mede als gevolg van de vraaguitval. De overheid zou dit alles moeten opvangen, maar is bevangen door bezuinigingsdrift en laat het afweten. Dit is de vierde factor. Niemand geeft dus meer uit. Uiteindelijk moeten de lonen in Nederland – en Duitsland – omhoog om de binnenlandse vraag te stimuleren, ook al gaat dat wat ten koste van de export. Het IMF en de OESO hebben dat overigens ook bepleit.'

› **In hoeverre kan Nederland, naast loonstijgingen, zelf macro-economisch beleid voeren en in hoeverre ligt dit vast door de EMU?**

'Dat is lastig, omdat economisch gezien het heel belangrijk is dat Nederland een kleine, open economie is. Dan kun je niet te veel uit de pas lopen. Ongeveer 50 procent van de export gaat naar Duitsland. Daarom kon je vroeger een liniaal langs de gulden-markt koers leggen. De EMU-afspraken formaliseren wat de facto al lang aan de hand was. Het Europese beleid is fout, dat is het probleem. Europese instituties voeren het verkeerde beleid, bijvoorbeeld de 3%-norm voor het begrotingstekort, de 60%-norm voor de staatsschuld en de bezuinigingsdrift die eruit voortvloeit. Het is bijna calvinistische zelfkastijding: we moeten boeten, lijkt het wel.'

› **Hoe waardeert u de opstelling van de EMU in Griekenland?**

'Het probleem in Griekenland heeft alles te maken met het bankwezen. Noord-Europa had (en heeft) een gigantisch betalingsbalansoverschot. Dit komt doordat het Noorden naar het Zuiden exporteert. Banken wilden niets liever dan het betalingsbalanstekort van het Zuiden financieren en hebben daarmee forse vorderingen op Griekenland gekregen. Vervolgens hebben de banken hun vorderingen op Griekenland kunnen verkopen aan de staat (ECB). De staat is daarmee een verlengstuk van de banken geworden, die hun winst mogen houden. De banken hebben *zo the best of both worlds*. Boontje komt niet om zijn loontje. Om nu vanuit Brussel het geld op hoge toon terug te eisen is wel hypocriet. Onafhankelijkheid van de centrale bank is daarbij onzin. Een ander aspect is wel dat binnen Griekenland de rijken de dans ontspringen. Tot nu toe is het Syriza niet gelukt dat aan te pakken. Er zou een expliciete ruil moeten zijn: schuldkijschelding voor Griekenland, dat tegelijkertijd hervormt. Elke econoom pleit inmiddels voor schuldsanering. Het Noorden wil dat echter niet expliciet maken en Griekenland wil eigenlijk niet hervormen. Uiteindelijk zal beide gebeuren, maar dan impliciet. Ik ken Griekenland te slecht om te kunnen zeggen welke hervormingen in Griekenland doorgevoerd moeten worden.'

› **U bepleit Keynesiaanse vraagstimulering; moet dat beleid in plaats van zogenoemde hervormingen plaatsvinden of daarnaast?**

'Alle structurele problemen lossen zich op in een hausse. Maar in alle economieën zijn natuurlijk dingen mis. Problemen worden nu vooral gezocht op de arbeidsmarkt, maar daar liggen de problemen niet. Daar moet je niet de hoofdaandacht op richten. Werkloosheid heeft heel andere oorzaken dan 'fricties', waar de

re-integratiesector zich op richt. De problemen liggen in de bancaire sector en op de huizenmarkt. Als je wilt hervormen, dan moet je *daar* beginnen.'

› **Hoe zouden hervormingen in bankensector er uit moeten zien?**

'In de bankensector is een groot probleem dat de buffers te laag zijn. Banken nemen grote risico's en als het fout gaat, dan moet de overheid bijspringen. De lobbykracht van de banken is groot; banken weten alle regelgeving naar hun hand te zetten. Dat is dodelijk, daar moet iets aan gebeuren. Banken hebben weinig maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel, bijvoorbeeld met bonussen, maar ook in Griekenland. Regelgeving is echter lang niet altijd effectief. Het moet gedragen worden door normbesef, moreel besef en sociale controle. Op veel plekken wordt bijvoorbeeld belastingontduiking je door niemand kwalijk genomen. Er is voorafgaand aan regelgeving dus ook een maatschappelijk debat nodig. Dat draagt normen over, het besef dat je bepaalde dingen niet doet.'

› **Hoe zouden hervormingen in de huizensector er uit moeten zien?**

'Banken zijn in het verleden als gekken hypotheeklenaan verstreken; donders goed wetend dat het fout zou

Joan Muysken is emeritus hoogleraar algemene economie aan de Universiteit Maastricht. Zijn afscheidsrede is gepubliceerd als: *Van Reaganomics tot de eurocrisis: 30 jaren in Maastricht* (2014) in TPEdigitaal 8(3) 29-46.

onderpand dient, dat mensen kunnen lenen omlaag. Ten derde moet het mogelijk worden om onbelaste vrije schenkingen te geven met als doel om de hypotheek af te lossen.'

› **Er zijn veel bedenkingen bij re-integratietrajecten voor mensen zonder werk. Dikwijls samengaand met een pleidooi voor een basisinkomen, waardoor we er vanaf zouden zijn. Hoe ziet u dat?**

'Re-integratie-trajecten, ook de leer-werkstages, gaan uit van bestaande vacatures. Maar er zijn te weinig vacatures en *you can't find jobs that are not there*. Verder neem je daarmee wen-

'Het is juist fantastisch als studenten docenten ter verantwoording roepen en vragen waarom de ene theorie wel behandeld wordt en de andere niet'

gaan. Er ontstond een prijsexplosie, maar daarmee ook een schuldexplosie. Dat is uiteraard gefaciliteerd door de hypotheekrenteaftrek. Die heeft rampzalige gevolgen gehad. Er moeten nu drie dingen gebeuren – maar ik ben geen expert op dit gebied. Ten eerste moet de hypotheekrenteaftrek natuurlijk verminderen. Ten tweede moet het bedrag, als percentage van het huis dat als

sen van bedrijven als uitgangspunt. Voordat je het weet, zit je in de discussie over *mismatch*, maar dat is de problematiek niet. Het basisinkomen is beter dan niets, maar kan ook een aflaat worden waarmee gebrek aan zinvol werk wordt gecamoufleerd. Ik bepleit een basisbaan, in de vorm van een baangarantie. De overheid moet zorgen voor volledige werkgelegenheid door desnoods zelf tegen minimumloon mensen in dienst te nemen, als een *employer of last resort*.

Voorop staat dat iedereen een baan moet hebben. Draghi pompt miljarden in de economie via banken, maar dat zou ook via bankgaranties kunnen lopen. Je legt dan een vloer in de arbeidsmarkt en je creëert vraag. De tegenwerping dat dit tot inflatie leidt, vind ik momenteel niet relevant.'

› **Vaak wordt gesteld dat de zogenoemde neoklassieke economie te dominant is op universiteiten. Deelt u die mening?**

'Ik denk het wel. Door de *Great Moderation*, de periode 1980 tot 2007 met relatief stabiele groei en lage inflatie, was de gedachte dat er alleen nog goed functionerende markten nodig waren. Alles leek onder controle. Macro-economie ging achteroverleunen en micro-economie kreeg meer aandacht. Alleen markten moesten nog goed werken. De invloed van de financiële sector op de economische groei werd genegeerd. Geldcreatie of bankfaillissementen vind je niet terug in onderzoek. Bij de crisis in 2008 lag de macro-economie op apegapen. De wetenschap is zich wel enigszins aan het herpakken, maar dat zie je nog niet terug in de tekstboeken.'

› **Hoe waardeert u dan de studentenprotesten tegen eenzijdig economieonderwijs?**

'De economie is verengd tot een beroepsopleiding. Ik wil die toename van *business schools* niet. Er zijn gelukkig studenten die protesteren tegen het eenzijdige curriculum, maar dat zijn in Maastricht studenten van het *University College*. Niet economiestudenten, wat eigenlijk van de gekke is. Het is juist fantastisch als studenten docenten ter verantwoording roepen en vragen waarom de ene theorie wel behandeld wordt en de andere niet.'

› **Het CPB en DNB hebben veel invloed op het economisch beleid. Hoe waardeert u die invloed?**

'Het is onderdeel van het poldermodel. Zij adresseren zaken waarover al impliciete maatschappelijke consensus is en accorderen die dan nog. Als je het CPB weghaalt, haal je de consensus nog niet weg. Er zou meer debat over moeten komen. Spraakmakende mensen zijn belangrijker dan instituten. Onafhankelijke denkers, zoals Arjo Klamer, moet je koesteren.'

HOE GEVAARLIJK IS PRIVATE EQUITY?

Tekst: Willy Diddens Foto: Free Images CC

Hedgefondsen, durfkapitaal, private equity: welke werkwijze gaat er schuil achter deze beleggingsvormen en hoe nobel zijn ze? Ze presenteren zich wel als redders in nood, maar het is de vraag of dat terecht is. Wie aan de teloorgang van V&D denkt, zal wellicht eerder spreken van aasgierfondsen.

De begrippen hedge funds, venture capital en private equity zijn niet eenduidig gedefinieerd, maar staan voor beleggingsvormen die gekenmerkt worden door het hanteren van strategieën van hoog rendement – hoog risico. Een ander kenmerk is dat het ze meestal gaat om kortetermijninvesteringen van enkele jaren. In tegenstelling tot beursgenoteerde fondsen zijn ze aan minder (tot 2010: geen) toezicht en regelgeving onderhevig. Het zijn vaak besloten fondsen die met weinig eigen middelen en veel geleend geld werken.

In tegenstelling tot de twee andere vormen hebben ‘hedgefondsen’ over het algemeen niet de bedoeling om zich met de bedrijfsstrategie van een

onderneming te bemoeien. Volgens een door de Nederlandse Vereniging van Participatiemaatschappijen (NVP) aangehaalde studie uit 2007 “treedt van de naar schatting ruim 10.000 hedgefondsen, tussen de 2 en de 5 procent op als activistische aandeelhouder”. Verder stelt de NVP: “De beleggingsstrategie van een typisch hedge fund is er op gericht om een vast (absoluut) rendement te behalen, onafhankelijk van de marktsituatie. Om dit te bewerkstelligen maken zij gebruik van een brede mix van beleggingsstrategieën met bijvoorbeeld obligaties, aandelen, grondstoffen, valuta, opties, futures en swaps. Er wordt zowel gespeculeerd op een waardeinstijging als een waardedaling. Hoe lang zij een investering in portefeuille hebben kan daardoor ook erg uiteenlopen. Van enkele maanden tot letterlijk enkele milliseconden.”

Een spraakmakend voorbeeld dat de macht van hedgefondsen illustreert, is de strijd van NML Capital van miljardair Paul Singer tegen Argentinië. Argentinië ging in 2001 failliet. Staatsobligaties ter waarde van ongeveer 85 miljard dollar waren

feitelijk waardeloos geworden. In de jaren daarna, om de internationale kredietwaardigheid terug te verdienen, probeerde Argentinië een regeling met de schuldeisers te treffen en toonde het land zich bereid om 30 procent van de oorspronkelijke waarde terug te betalen. Van de schuldeisers ging 93 procent hiermee akkoord, maar de andere 7 procent, waar NML Capital toe behoort, niet. Zij willen de volle 100 procent. De op Wikipedia als filantroop omschreven Singer, heeft destijds voor ongeveer 48 miljoen dollar aan gedevalueerde Argentijnse obligaties gekocht en eist nu 832 miljoen dollar van de Argentijnse staat. Hij procedeert systematisch en weet de VS-rechtspraak – daar zijn de obligaties immers geplaatst – aan zijn kant. Zo heeft hij onder meer een Argentijns marineschip in Ghana tijdelijk aan de ketting weten te leggen en beslag gelegd op 52.000 euro op twee Belgische bankrekeningen. President Kirchner voelde zich genoodzaakt om een vliegtuig te huren om een staatsbezoek aan Indonesië af te leggen uit vrees voor beslaglegging van het regeringsvliegtuig. Het gaat hierbij niet om een

persoonlijke kruistocht van Singer, maar om het voorkomen van een precedent. NML Capital is een voorbeeld van een *vulture fund* (aasgierfonds) dat deze strategie succesvol toepast op staten (bijvoorbeeld in Peru en in diverse Afrikaanse landen) en bedrijven.

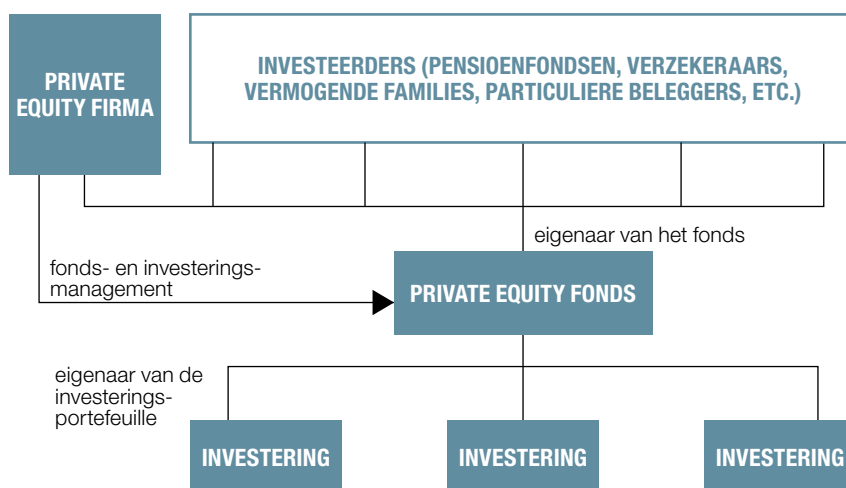
Venture capital of durfkapitaal is de meest ‘sympathieke’ variant van de investeringen met groot risico en hoog rendement. Het gaat om kapitaal voor startende, snel groeiende bedrijven. Vaak gaat het om bedrijven in innovatieve sectoren als ICT. Er worden zelfs televisieprogramma’s aan gewijd, waarin jonge ondernemers/uitvinders hun ideeën aan een panel van (nep)investeerdere presentere. Het risico zit in de geringe voorspelbaarheid van het mogelijke succes van het initiatief. De investeerders zullen bij het bedrijf betrokken willen zijn en kunnen hun deskundigheid en netwerken inbrengen. Toch blijft ook hier het principe van de snelle winst en uitstap maar enkele jaren bestaan. Durfkapitalisten zijn zelden in de langetermijnontwikkeling van de onderneming geïnteresseerd. Dit is een belangrijk beoordelingsselement, met name daar waar (in de voorafgaande fase) publiek geld uit innovatie- of andere stimuleringsfondsen in deze bedrijven geïnvesteerd is.

Een verkenning van de wereld van *private equity* (PE)¹ levert een confrontatie op met honderden PE-firma’s met exotische namen. De eerste 270 beheren ieder een kapitaal van tenminste 1 miljard dollar, hebben een geheimtaal die gekenmerkt wordt door het veelvuldig gebruik van de overtreffende trap, zoals ‘superovervloed aan kapitaal’ (*capital superabundance*) en beschikken over duizelingwekkende geldbedragen. Zoals de veelbekeken documentaire Zwarte Zwanen van Omroep MAX over de pensioensector laat zien, is deze wereld ook omgeven door een grote mate van geheimzinnigheid.

PRIVATE EQUITY: DE DRUK VAN DE KORTE TERMIJN

Als variant op de ‘hoog risico – hoog rendement’ investeringen, richten PE-firma’s zich op de overname van niet-beursgenoteerde bedrijven, waarbij men zich actief met het

DIAGRAM VAN DE STRUCTUUR VAN EEN ALGEMEEN PRIVATE EQUITY FONDS

management van de onderneming bemoeit. Vaak gebeurt dat via een *leveraged buyout*, een financieringsmethode waarbij de overname van een bedrijf voornamelijk berust op geleend geld, dat later door het overgenomen bedrijf moet worden terugbetaald. De activa van het overgenomen bedrijf worden als onderpand bij de lening gebruikt. Op deze manier kunnen investeerders een bedrijf overnemen met een minimale inzet van eigen kapitaal. Ook bij PE is het de bedoeling om snel winst te maken. De gemiddelde duur van een investering is 3 – 7 jaar: lang voor een PE-firma, kort voor een onderneming.

In het schema hierboven wordt de werkwijze van PE weergegeven. Centraal staan de PE-firma’s. Zij zijn degenen die investeringsstrategieën bepalen, fondsen oprichten en beheren, en het management van de opgekochte bedrijven overnemen of beïnvloeden. Om te kunnen investeren verzamelt een private equity-firma vermogen via bijvoorbeeld pensioenfondsen, verzekeraars, banken, vermogende families en/of van particuliere beleggers. Deze middelen worden naar fondsen gesluisd die volgens specifieke (risico)criteria worden samengesteld. De fondsen hebben een beperkte looptijd van circa 10 jaar. Het risico van de investeerders is dus qua tijd en inzet beperkt, in tegenstelling tot de PE-firma. Dit verklaart voor een deel de hoge vergoedingen die ze zich toekennen. Men hanteert vaak het 2/20 model: de vergoeding bestaat uit 2 procent van het beheerde kapitaal en 20 procent

van de gerealiseerde winst. Dit levert op zichzelf al een enorme opbrengst op, maar door het gebrek aan transparantie en door boekhoudkundige trucs kunnen deze nog hoger zijn. Een bijzonder kwalijk verschijnsel is als zo’n PE-firma die zich aanprijst als ‘fiduciare beheerder’ (dat wil zeggen te goeder trouw de belangen van de investeerder behartigend), uit eigen belang de investeerder benadeelt.

Een belangrijk onderdeel van het PE-beleid is de zogenaamde ‘exit-strategie’. De (fonds)bezittingen moeten immers op het juiste moment verzilverd worden om de inleg en de winst binnen de looptijd van het fonds aan de kapitaalverschaffers terug te betalen en in het bijzonder de risico’s het hoofd te bieden. Hiervoor zijn drie hoofdvehikels beschikbaar. 1: Het opgekochte bedrijf (eventueel ‘opgeknipt’) alsnog naar de beurs brengen. 2: Aan een andere PE-firma doorverkopen. Of 3: Aan een ‘strategische investeerder’ verkopen. Strategische investeerders zijn bedrijven uit de reële economie voor wie zo’n portfolio-onderdeel van een PE-fonds past binnen de eigen bedrijfsstrategie.

Een spraakmakend voorbeeld van hoe de PE-wereld kan functioneren is V&D. In 2004 verkeerde het Vendex-concern in grote problemen. Kohlberg Kravis Roberts & Co. (KKR), een van de grootste PE-firma met eind 2014 een beheerd vermogen van 100 miljard dollar, had door dat de waarde van het Vendex-vastgoed hoger was dan de beurswaarde van het concern.

Het kocht daarop samen met Alpinvest, een (toenmalige) gezamenlijke dochter PE-firma van ABP en PGGM², Vendex voor 1,4 miljard euro. Binnen een jaar was de investering terugverdiend, door de verkoop van 72 bedrijfspanden. Vendex veranderde in Maxeda, en vervolgens werden de afzonderlijke concernonderdelen HEMA, de Bijenkorf, M&S, Claudia Sträter, Dixons, Schaap & Citroen en uiteindelijk V&D doorverkocht. De geschatte totale opbrengst ligt tussen de 5 en 7,5 miljard euro. De nieuwe eigenaar van V&D, Sun Capital, beleefde weinig plezier aan zijn aankoop en deed vergeefse pogingen om met drastische maatregelen (salaris- en huurkortingen) enig rendement te behalen.

DE WERELD DOOR DE OGEN VAN EEN PE-FIRMA

Bain & Company is verreweg het grootste consultancybureau op het gebied van private equity. In zijn *Global Private Equity Report 2015* geeft het bureau op openhartige wijze inzicht in het reilen en zeilen van PE. De sector was na de crisis van 2008 in zwaar weer terechtgekomen en het faillissement van veel PE-firma's leek onvermijdelijk. Ze zijn uiteindelijk gered door de zeer lage rente die het mogelijk maakte om de schulden goedkoop te herfinancieren en door de 'superovervloed' aan kapitaal. Tegenwoordig draait de sector weer op volle toeren. Meer dan 1.000 PE-firma's hadden eind 2014 meer dan 1.200 miljard dollar aan 'droog kruis' (*dry powder* in PE-taal) beschikbaar om overnames te plegen. Gekoppeld aan de mogelijkheid goedkoop geld te lenen en een relatief beperkt aantal overnamekandidaten, leidt dit tot een oververhitte markt.³ Bain waarschuwt dan ook voor het einde van een cyclus na 6 jaren van groei. Terwijl aan het begin van de cyclus topfirma's met 1 dollar wel 2 tot 3 dollars wisten te genereren, is die winst sterk gedaald. Ze moeten nu bezittingen langer aanhouden om voldoende winst te genereren en lopen daardoor hogere risico's. 2014 was een topjaar voor de verkoop van bezittingen door de PE-fondsen, met name door ze te plaatsen op sterk aantrekkelijke beurzen.

Interessant is de kijk van dit bureau op Europa. In de ogen van Bain is Europa een regio bestaande uit Duitsland en een periferie, waar men afstevent op de volgende recessie en waar de eurozone waarschijnlijk vóór 2020 uit elkaar valt. De situatie wordt verergerd door het expansieve monetaire beleid van de ECB. Structureel ziet men een demografisch probleem: de rijke (Duitse/ Noord-Europese) bevolkingsgroep tussen de 45-60 is over haar consumptiepiek heen en zal daardoor negatief bijdragen aan de economische ontwikkeling. Anderzijds ziet Bain & Co. daar kansen voor de PE: de (medische) zorg voor ouderen. Andere kansen voor de PE zouden liggen in de robotisering/automatisering ter vervanging van dure arbeidskrachten (in de zorg) en het mkb dat door de falende bankensector niet wordt bediend.

Tegen deze achtergrond rijst de vraag hoe de Nederlandse overheid op deze ontwikkelingen reageert. Het vermoeden is dat de regering deze volledig onderschat. Anders valt niet te verklaren hoe een van de grootste pensioenfondsen ter wereld, ABP, op zo'n ondoordachte manier gedwongen wordt om hoge(re) risico's te aanvaarden om de pensioenen op peil te houden. Tegen een achtergrond van lage rente en koopkrachtverlies van de pensioengerechtigden drijven een verlaging van de werkgevers- en werknemersbijdrage en de bepaling dat er tot 2021 geen premieopslagen geheven mogen worden, het ABP het hoog-risico-pad op. Hoewel in absolute termen het risico nog beperkt blijft, omdat het ABP nog minder dan 5 procent in PE belegt, is de situatie zorgwekkend door de ondoorzichtigheid van het PE-instrument, de lange lijnen (ABP-APG-Alpinvest) en de gebrekkige expertise/inzicht van ABP-bestuurders in het PE-spel. Verder wordt duidelijk dat strategisch belangrijke Nederlandse bedrijven het mikpunt zijn van (buitenlandse) durfinvesteerdere met kortetermijnbelangen. Dit maakt de Nederlandse economie kwetsbaar en betekent een bedreiging van de (economische) soevereiniteit.

De vraag is nu tot slot hoe we private equity (en soortgelijke beleggingsvor-

Foto: Archief Willy Diddens©

Willy Diddens

men) moeten beoordelen? Zijn het aasgieren of juist redders in nood? Hoewel in een aantal gevallen 'kapitaalinjecties' van private equity-firma's een (tijdelijke) opleving van kwakkelende bedrijven tot gevolg hebben, vormen zij wel degelijk een gevaar voor onze economie en onze soevereiniteit, omdat zij deel uitmaken van een financiële wereld die uitsluitend gericht is op het behalen van kortetermijnwinst, die niet gecontroleerd wordt en die los staat van de reële economie.

Bronnen:

- Wikipedia (Engels)
- Global Private Equity Report 2015, Bain & Company
- Zwarte Zwanen (deel 2 en 3), documentaire Omroep MAX
- www.nvp.nl (Nederlandse Vereniging van Participatiemaatschappijen)

- 1 De Nederlandse term 'participatiemaatschappij' heeft een bredere betekenis, zij bevat ook venture capital en regionale ontwikkelingsmaatschappijen.
- 2 Alpinvest is in 2010 door APG en PGGM (de uitvoeringsorganisaties van ABP en PFZW) aan de Carlyle Group verkocht om imagoschade te voorkomen. Maar Alpinvest blijft voornamelijk voor APG en PGGM werken en heeft Maxeda nog steeds in zijn portfolio. Maxeda is tegenwoordig onder meer eigenaar van Praxis en Formido.
- 3 Het is belangrijk om te weten dat de omvang van de financiële sector in 2010 \$ 600 biljoen (600.000 miljard) was en voorspeld wordt dat het 2020 \$ 900 biljoen zal zijn. De 'reële' wereldeconomie wordt op 75 biljoen geschat, dus een factor 10 kleiner! Dit verklaart ook waarom het monetaire en kredietbeleid van de Europese Centrale Bank zo weinig effect heeft: het is water naar de zee dragen.

WONEN GOEDKOPER EN MEER TOEKOMSTBESTENDIG MAKEN

Tekst: Merijn Knibbe

De woningprijszeepbel is sterk van invloed is geweest op het ontstaan van de financiële crisis in 2008. Econoom Merijn Knibbe laat zien hoe dat kon gebeuren en doet een aantal concrete voorstellen om wonen goedkoper te maken en het financiële deel van de woningmarkt aan banden te leggen.

Stel: u heeft een eigen woning. Wordt u er rijker van als de woningprijzen stijgen? Ja, natuurlijk. Of eigenlijk: ja, min of meer. Want als u uw woning niet wilt verkopen, of pas over vijf of tien jaar, dan is het de vraag of u die hogere prijs krijgt. Misschien zijn de prijzen dan alweer gedaald. Een volgende vraag: worden wij, de Nederlandse bevolking, er beter van als de woningprijzen stijgen? Nee. Het blijven dezelfde woningen. En tegenover iedereen die zijn of haar huis goed kan verkopen staat iemand die meer heeft moeten lenen om die woning te kunnen kopen. Netto schieten 'wij' er niets mee op. Hoewel de banken natuurlijk wel garen spinnen bij die hogere leningen, omdat ze meer rente ontvangen. Nog een vraag: wordt u er rijker van als een woningbouwcorporatie nieuwe woningen bouwt. Nee. Maar wij worden wel rijker, zeker als dit gezellige, degelijke, energie producerende, levensloopbestendige woningen zijn, waarmee we de toekomst tegemoet kunnen. Van meer lenen en hogere woningprijzen worden we dus niet rijker, van meer en/of betere woningen stijgt de welvaart wel.

Het vervelende is echter: de politiek ziet dit anders. Toen na 2008 de woningbouw totaal ineens stortte, tot een niveau dat sinds het begin van de twintiger jaren niet meer gezien was, werd dit op beleidsniveau min of meer voor kennisgeving aangenomen. Ja, de btw op aanbouwtjes werd tijdelijk verlaagd. Maar voor de rest gebeurde er niets. Sterker nog: de overheid versterkte deze neergang. Toen door

crimineel gedrag de woningbouwcorporatie Vestia voor een paar miljard het schip in ging, werd de schade niet verhaald op de schuldigen – onder wie de kredietverstrekkers, die donders goed wisten wat ze deden – maar op de andere woningbouwcorporaties. En dus op de huurders. Met als gevolg dat in ieder geval één, maar vermoedelijk meerdere woningbouwprojecten werden afgeblazen. Met de zegen van de overheid. Die op dat moment overigens krap bij kas zat, omdat de kredietverstrekkers – waaronder de banken die Vestia getild hadden – te veel geld in riskante projecten en producten hadden gestopt en enkele tientallen miljarden van de overheid nodig hadden. Die schade werd door de overheid gedragen. Investeren in goede woningen had geen politieke prioriteit, maar het beschermen van het vermogen van de mensen en bedrijven (vaak: andere banken) die veel geld in de banken hadden gestoken, wel.

Hiermee is aangegeven dat de woningmarkt complex is: micro- en macrorelaties lopen door elkaar heen, kredietverstrekking is nog belangrijker dan in andere markten, en er is een sterke verwevenheid van de overheid met zowel de woningbouw en het woninggebruik als met de financiële sector. Die overheidsinvloed is natuurlijk niet per se slecht. Als wij, anders dan in Spanje en Ierland, niet zo'n sterk gereguleerde woningbouwsector hadden, dan hadden we in Nederland niet alleen een woningprijszeepbel gehad, zoals in Spanje en Ierland, maar ook een woningbouwzeepbel. Deze woningprijszeepbel is wel sterk van invloed geweest op het ontstaan van de financiële crisis. Hoe kon dat gebeuren? En hoe kan het

beter? Hoe kunnen we ervoor zorgen dat wonen weer wat goedkoper wordt, terwijl tegelijkertijd het financiële deel van de woningmarkt aan banden wordt gelegd?

THEORIE

Om dit uit te leggen is eerst wat theorie nodig over de woningmarkt, de financiële sector en de factor 'locatie'. Ten eerste: het staat niet in de handboeken, maar de woningmarkt is met de arbeidsmarkt de belangrijkste en grootste markt die we hebben. Of je nu kijkt naar de omzet op deze markten, of naar het belang van wonen in de gezinsuitgaven. Tegelijkertijd wonen we met steeds minder mensen in één huis, wat wonen per persoon ook duurder heeft gemaakt. En specifiek voor Nederland zijn de verhuurdersheffing en de hypotheekrenteaftrek. Kort door de bocht: om te huren moet je bij ons tegenwoordig extra belasting betalen, terwijl je door te kopen juist belastingaftrek krijgt.

Ten tweede: op veel markten is financiering (lees: krediet en lenen) van levensbelang. Zo ook op de woningmarkt. Sterker nog: volgens recent economisch onderzoek zijn banken in toenemende mate afhankelijk geworden van hypotheekverstrekking. Òscar Jordà, Moritz Schularick en Alan M. Taylor hebben onlangs via zorgvuldig en gedetailleerd empirisch onderzoek uitgezocht dat in 17 rijke landen het belang van hypotheeklenen op de al sterk groeiende balansen van banken is verdubbeld tot maar liefst 60 procent van het totaal. Dit komt enerzijds omdat meer mensen een eigen huis hebben, maar anderzijds ook omdat mensen relatief meer (mogen) lenen. Ondanks het feit dat de woningprijzen in veel landen sneller stegen dan de algemene woningprijsinflatie. Hiermee werd ook de geldschepping in onze landen in toenemende mate gekoppeld aan de woningmarkt. Waarmee we bij de

kern van het moderne bankwezen komen: sommige banken kunnen en mogen geld scheppen. Ze doen dat als ze geld uitlenen, bijvoorbeeld in het geval van hypothecaire kredietverstrekking. Ze worden daarbij fors gesteund (en deels betoegeld, daarover later meer) door de overheid, vooral via de centrale banken. Die steun kent verschillende gezichten. Van de huidige lage rente van de Europese Centrale Bank (ECB) profiteren u en ik niet, maar de banken wel. Voor mij geldt dat de rente op mijn rentevaste hypotheek nog even hoog is als vóór de renteverlagingen van de ECB. En wie kijkt naar de statistieken van De Nederlandsche Bank (DNB), zal zien dat de gemiddelde hypotheekrente pas sinds ongeveer een jaar wat lager is geworden. Maar de lage rente is niet de belangrijkste manier waarop de banken gesteund worden. Een deel van de banken is 'geldscheppend' – ze hebben het in de regelgeving verankerde recht 'uit het niets' euro's te creëren. Je zou daarbij zeggen dat het normaal zou zijn dat door de Rabobank geschapen geld een Rabobank-stempel heeft, en door de ABN Amro geschapen geld een ABN Amro-stempel, maar dat is niet zo. Welke bank dit geld schept maakt niet uit. En de ECB staat daarbij garant dat al deze euro's onderling inwisselbaar zijn en blijven. Ook de overheid is geldscheppend. Maar de overheid creëert een ander soort geld dan de euro's van Rabobank en ABN Amro. Hier staat wel een stempel op, namelijk van de ECB. Het zijn onze bankbiljetten. Een van de manieren waarop de ECB ervoor zorgt dat het geld op de rekeningen van de Rabobank 'gelijk' blijft, is door ervoor garant te staan dat je dit geld één op één kunt omwisselen voor overheidsgeld.

De vraag is nu hoe de geldscheppende banken dat geld creëren? Het antwoord is dat ze dat niet werkelijk 'uit het niets' doen. Ze doen dat met uw geld. Enkel als u geld leent, bijvoorbeeld om een woning te kopen, mogen de banken dat uit het niets op uw rekening bijschrijven. Maar dat kan pas als ook uw handtekening onder het leencontract staat. Natuurlijk verdienen banken hier flink aan. Daarom willen ze ons ook steeds meer laten lenen. En dat blijkt telkens weer

SP'ers voeren tegen de enorme huurverhogingen die Rutte II heeft doorgevoerd.

te lukken. Onderzoek na onderzoek wijst uit dat de regels om uit te lenen verder worden versoepeld. Vooral de regels voor de hypothecaire kredietverstrekking. Neem bijvoorbeeld de woningprijszeepbel in Nederland rond 1979. Die werd mede mogelijk gemaakt door deregulering van de kredietverstrekking. Of de woningprijsstijgingen in de VS na 2000. Zelfde verhaal. Het gebeurt telkens weer, en overall. Het gaat echter niet enkel om de deregulering. Wij willen zelf ook steeds meer lenen. Het blijkt telkens weer dat wanneer de woningprijzen stijgen, mensen denken dat die ontwikkeling zich zal voorzetten. Ze gaan ervan uit dat ze hun huis wel weer tegen een goede prijs kunnen verkopen en nemen daarom meer risico bij het aangaan van nieuwe leningen, zeker als de rente daalt. In

Nederland is dit proces van lenen extreem geweest, met als gevolg dat de Nederlandse hypotheekschulden per hoofd van de bevolking zo ongeveer de hoogste van de wereld zijn. Het punt waar het om gaat is: omdat banken geld kunnen scheppen en omdat de stijgende prijzen van woningen als stabiel onderpand worden gezien, zit er geen natuurlijke rem op dit systeem. Het geld is nooit op. En daardoor blijft het onderpand in prijs stijgen. Totdat de slinger de andere kant op slaat: prijzen dalen en waar deze ontwikkeling in een normale markt tot een hogere vraag zou moeten leiden is dit op de woningmarkt niet het geval. Omdat veel kopers een eigen woning hebben die ze niet meer kunnen verkopen en mensen ook huiveriger worden om een nieuwe woning te kopen voordat

Foto: Sander van Oorspronk

de oude verkocht is. Waarmee de woningmarkt voor bestaande woningen dus net andersom werkt als een normale markt. Dalende prijzen leiden tot minder vraag, waarbij onze geldhoeveelheid, die voornamelijk door de banken wordt gecreëerd, wordt gestuurd door een onevenwichtig systeem.

Ten derde is het nuttig dat op de woningmarkt onderscheid wordt gemaakt tussen de woning en de grond waar deze op staat. Een woning in Amsterdam is niet duurder dan een woning in Delfzijl omdat de bouwkosten van de woning zoveel hoger zijn, maar omdat de locatie Amsterdam en daarmee de grond veel gewilder en dus duurder is. Dat komt niet door de bouwer of de eigenaar, maar doordat overheid, bedrijven en culturele

instellingen allerlei investeringen doen en voorzieningen bieden die Amsterdam gewild maken. Nu profiteren vooral eigenaren van de grond van deze waardestijging, maar eerlijker zou zijn als de overheid, bijvoorbeeld via een locatiebelasting, ook een graantje meepikt, omdat zij allerlei voorzieningen heeft bekostigd die de waardestijging mede hebben veroorzaakt. Deels gebeurt dit al in Nederland, bijvoorbeeld via de waterschapsbelasting en de onroerendzaakbelasting (ozb). De vraag is nu hoe we middels een stabielere en meer op de toekomst gerichte woningmarkt (hier voor het gemak gedefinieerd met inbegrip van sociale huur), wonen goedkoper kunnen maken en de economie stabielere kunnen krijgen.

HOE MOET HET WEL?

In de eerste plaats moet de kredietverstrekking weer op een slimme manier gereguleerd worden. Een mogelijkheid is het afbouwen van de top van de hypotheekrenteaftrek, waarbij het geld gebruikt wordt om de verhuurdersheffing op te heffen. Tegelijkertijd moet herfinanciering van hypotheek eenvoudiger en vooral goedkoper worden gemaakt. Als de ECB de beleidsrente verlaagt dan moet dit ook doorwerken in de portemonnee van de burgers. Dit kan door een groter deel van een eventuele herfinanciering boetevrij te maken (nu is dit vaak rond de 10 procent, dit moet naar bijvoorbeeld 50 procent). Dit zal banken wat voorzichtiger maken bij de hypotheekverstrekking. Daartoe moet ook de regeling rond restschulden worden aangepast. Als iemand uit huis wordt gezet omdat hij zijn schulden niet meer kan betalen, moeten restschulden worden verdeeld tussen de lener en de uitlener, waarbij de lener binnen afzienbare tijd (zeg: maximaal vijf jaar) van zijn schulden af is. Bedenk daarbij dat de banken al enorm door de overheid gesteund worden.

Waterschapsbelasting en ozb worden meer gekoppeld aan de waarde van de locatie en minder aan die van de woning en/of het aantal bewoners. Dit betekent dat als u (tegen het lage btw-tarief) een aanbouwtje neerzet uw belasting niet omhooggaat, maar dat u wel meer belasting gaat betalen als de locatiewaarde stijgt. Wat een

Foto: Archief Merijn Knibbe©

Merijn Knibbe is economisch historicus en doceert economische vakken aan de Hogeschool Van Hall Larenstein. Daarnaast blogt hij actief op het blog van Real-World Economics.

belangrijk controlemiddel is, om te voorkomen dat de stijgende waarde van woningen volledig als onderpand wordt gerekend door de banken. Daarmee wordt de hypotheekverstrekking bemoeilijkt en worden bubbels tegengegaan. Ook andere toekomstbestendige investeringen (zonnecellen, voorzieningen voor gehandicapten) komen onder het lage btw-tarief. Kort gezegd: kunstmatige rijkdom (locatiewaarde) wordt extra belast, investeren in de toekomst wordt minder belast. De maximale leenratio wordt geleidelijk naar 90 procent gebracht. De huren, die de afgelopen zestig jaar voortdurend en meestal met meer dan het algemene prijspeil verhoogd zijn, blijven gedurende een jaar of drie gelijk of worden zelfs enigermate verlaagd (door de verhuurdersheffing af te bouwen). Daarna stijgen ze mee met de inflatie of dalen zelfs, omdat de lagere rente tot lagere kosten voor verhuurders leidt. En de banken (die gelukkig weer wat meer eigen vermogen hebben) worden beperkt in hun hypotheekverstrekking, terwijl de pensioenfondsen een grotere rol krijgen. Uiteindelijk betaalt u minder rente of een lagere huur, terwijl er mooiere, meer toekomstbestendige woningen en een robuuster bankwezen zijn. Veel hypotheekadviseurs, makelaars en andere tussenpersonen zullen daar niet blij mee zijn. Maar dat is juist de bedoeling. Want rijk worden door meer te lenen – dat werkt niet. Woningprijsinflatie, daar moeten we vanaf.

PRECARIAAT: HET MODERNE PROLETARIAAT?

Tekst: Joost de Bloois Foto: Sander van Oorspronk

Een van de kernwoorden van de recente protesten rondom het Maagdenhuis is zonder twijfel 'precariteit': een verschijnsel dat academici en schoonmakers verbindt. Decennialang neoliberal beleid ruimt moeizaam bevochten arbeidsrechten als lastige obstakels uit de weg.

In debatten en vakbondsbijeenkomsten in het Maagdenhuis, in persberichten en open brieven aan de Nederlandse politiek dook het begrip 'precariteit' veelvuldig op. Het is een van de meest veelbelovende en rijke begrippen uit het politieke idioom van de afgelopen vijftien jaar. Het begrip verwijst naar de *structurele onzekerheid en kwetsbaarheid van bestaanszekerheid* van een grote verscheidenheid aan sociale groepen door recente ingrijpende politiek-economische verschuivingen. In het Nederlandse debat is 'precariteit' nog geen ingeburgerde term, maar daarom niet minder essentieel om de gevolgen van het huidige neoliberale beleid, in al haar complexiteit, te begrijpen, en mogelijke uitwegen aan te wijzen.

DE UVA: KAMPIOEN FLEXWERK

Buiten Nederland kwamen we de term tegen in protesten van jongeren tot technici uit de kunst- en entertainmentwereld tot schoonmakers en wetenschappers. Ook voor de Occupy-beweging en de Spaanse Indignados was precariteit een sleutelbegrip.² Voor veel protestbewegingen en politiek theoretici is de inzet van het begrip 'precariteit' dan ook hoog: precariteit zou kunnen dienen als een verbindende factor tussen op het eerste gezicht heel diverse sociale groepen. Het begrip kan zodoende de basis vormen voor een nieuw elan in de linkse, sociaal geëngageerde politieke oppositiebeweging. Volgens sommigen is er zelfs sprake van 'het precariaat' als de nieuwe 'gevaarlijke' klasse, zoals het proletariaat dat was

voor het marxisme.¹ In de nasleep van de wereldwijde crisis van 2008 en de golf aan 'hervormingen', 'ombuigingen' en bezuinigingsmaatregelen om de begroting 'op orde te krijgen', dringt het begrip precariteit zich ook op aan het Nederlandse politieke en politiek-theoretische idioom.³ Ongetwijfeld is ook voor de Nederlandse context 'precariteit' een van de sleutelbegrippen voor een nieuwe emancipatoire politiek. Het begrip werd tijdens de bezetting van het Maagdenhuis vooral opgepikt door jonge docenten en promovendi. Niet voor niets: de Universiteit van Amsterdam blijkt kampioen flexwerk. Bij veel opleidingen heeft meer dan de helft van de docenten en onderzoekers een tijdelijke, vaak deeltijdaanstelling. Medewerkers die zich meer dan tien of twintig jaar van tijdelijk contract naar tijdelijk contract slepen, zijn allang niet meer uitzonderlijk. Het verzet richtte zich dan ook niet zozeer tegen flexwerk als tijdelijk ongemak (aan het begin van je wetenschappelijke carrière), maar tegen precariteit als *structureel onderdeel van het functioneren van de hedendaagse universiteit*. Precariteit is een van de meest in het oog springende, en ingrijpende symptomen van de neoliberalisering van de Nederlandse universiteiten en van de samenleving als geheel.

STRUCTURELE BESTAANSONZEKERHEID

De bondige definitie van precariteit luidt als volgt: precariteit is de structurele onzekerheid of kwetsbaarheid van levensonderhoud. Nog bondiger: precariteit is *bestaansonzekerheid*. Het begrip betekent dus niet zonder meer armoede: een academicus met een tijdelijk contract, een zzp'er in de ICT of kunstwereld kan

precair zijn zonder direct in armoede te (moeten) leven. De nadruk in de definitie hierboven ligt op het *structurele* karakter van bestaansonzekerheid. Niet alle preciaire arbeid is laagbetaalde arbeid, maar het is in geen geval *vast* werk. Evenmin betekent precariteit werkloosheid: veel eerder verwijst het begrip naar de voortdurende dreiging van werkloosheid. Precair werk is tijdelijk werk dat niet langer de opmaat is naar vast werk. Het is het soort werk dat niet voor 'vol' wordt aangezien, maar dat wel voor velen de enige bron van inkomsten is. Ook wordt er onbetaald werk onder verstaan dat verricht wordt in de hoop ooit een 'echte' baan te krijgen, zoals stages. Of het nu gaat om de postdoc die onderzoeksproject op onderzoeksproject stapelt, de freelance journalist, de oproepkrachten bij de supermarkt of de postbode die per bezorgd pakket betaald wordt, voor allemaal geldt dat 'werk' niet langer het middel is om een bestaan op te bouwen. Werk en werkloosheid lopen voortdurend door elkaar. In dit opzicht, verwijst precariteit naar de *onbemiddelde nabijheid van alles en niets*. Precariteit is in feite het gebrek of de onmogelijkheid te kunnen *voortbestaan*: precair werk biedt louter uitzicht op de (uiterst) korte termijn. Het stelt mensen hoogstens in staat om de eindjes net wel (of net niet) aan elkaar te kopen. Zoals we direct zullen zien, is precariteit dan ook niet uitsluitend een economische kwestie, maar heeft zij ook een duidelijke ethische en politieke dimensie.

ALLES VOOR DE RIJKSTE 1%

Precariteit houdt in dat iedere buffer tussen individu en markt, zoals de instituten van de Nederlandse verzorgingsstaat, worden weggenomen. Precariteit is dan ook niet los te zien van de logica van het neoliberale project dat, als *politieke strategie*, de markt zoveel mogelijk wil vrijwaren van obstakels (dat is: van de resultaten van meer dan een eeuw sociale strijd)

Algemene Vergadering in het Maagdenhuis, waarin studenten overleggen over een meer democratische en minder op rendementen gerichte universiteit.

en dat, als *economisch project*, streeft naar de voortdurende maximalisatie van winst en het vergaren van kapitaal. Dit betekent niet alleen dat de risico's die genomen worden om zoveel mogelijk kapitaal te verwerven verschoven worden naar het werkende individu, dat niet langer bescherming geniet van collectieve voorzieningen of rechten, maar ook dat er sprake moet

zijn van *systematische ongelijkheid*. De neoliberale politieke economie heeft tot doel een zo klein mogelijke elite (de 1%) zoveel mogelijk kapitaal te laten vergaren, en de inrichting van onze maatschappij hieraan dienstbaar te maken. Het neoliberale streven naar maximalisatie van kapitaal betekent dat kapitaal niet herverdeeld mag worden (via collectieve voorzieningen,

via toegankelijk onderwijs, enzovoort) en dat arbeid slechts het instrument is voor een zo efficiënt mogelijke productie van winst. De neoliberale economie veronderstelt een omvangrijk reservoir van tijdelijke, flexibele banen. Het *'rank or yank'*-systeem is een directe consequentie van deze logica: wie niet 'productief' genoeg is (dat wil zeggen, wie niet bijdraagt aan de maximalisatie van winst), heeft niet langer recht op werk. Precariteit verwijst precies naar dit structurele gebrek aan continuïteit in werk (en bijgevolg bestaanszekerheid). Zodoende brengt het neoliberalisme precariteit zowel voort in de financiële, juridische (arbeidsrechtelijke) als subjectieve en 'affectieve' of emotionele betekenis. Precariteit is het gevolg van de neoliberale eis tot voortduren-

‘Medewerkers die zich meer dan tien of twintig jaar van tijdelijk contract naar tijdelijk contract slepen, zijn allang niet meer uitzonderlijk’

de mobilisering en beschikbaarheid in dienst van de kapitaalvergaring door de 1%.

NEOLIBERAAL MARKTMECHANISME

Hetzelfde *'winner takes all'*-systeem is de afgelopen decennia opgelegd aan de publieke sector, bijvoorbeeld aan de universiteiten. Zo kan onderzoek in feite alleen nog verricht worden door een subsidie binnen te slepen bij NWO. Het NWO-beurzensysteem is een bewuste nabootsing van het neoliberale marktmechanisme: er is slechts een handjevol, maar zeer omvangrijke beurzen beschikbaar. Bovendien is het systeem accumulatief: wie ooit in de prijzen viel, en zich bewezen heeft als 'excellent' onderzoeker, maakt een grote kans om weer beloond te worden. Dit systeem heeft als gevolg dat een heuse 1% aan onderzoekers zich volledig aan onderzoek mag wijden, en dat zij voor hun overige taken vervangen worden door (veelal jonge) vervangbare docenten op tijdelijke contracten, met weinig tot geen onderzoekstijd. Voor iedere 'excellente' onderzoeker is er een veelvoud aan preciaire academici die simpelweg nooit in de gelegenheid zullen worden gesteld om carrière te maken. Hier is geen sprake van een weeffout in het systeem, dit is juist hoe het systeem werkt: het gaat hier om de productie én instandhouding van precariteit.

VOORTDURENDE HOOP OP 'ECHT' WERK

Tegelijkertijd zien we hoe we de klassieke kapitalistische logica van de productie van meerwaarde nog altijd werkzaam is in preciaire arbeid, die vaak *structureel onbetaald overwerk*, of zelfs *onbetaald werk* inhoudt. Onderzoekers die in aanmerking willen komen voor een beurs, schrijven de aanvraag ervoor in hun vrije tijd. Onderzoekers zonder beurs verrichten onderzoek noodgedwongen buiten werktijd. Er bestaat een overduidelijke discrepantie tussen het aantal uren dat berekend wordt voor onderwijs en de tijd die het de facto in beslag neemt. Het begeleiden van promovendi en scripties wordt steeds

Foto: Archief Joost de Bloois©

Joost de Bloois is filosoof en is verbonden aan de afdeling Literatuurwetenschap van de Universiteit van Amsterdam.

vaker gezien als iets dat voor lief genomen dient te worden. Al deze vormen van onbetaalde arbeid gelden met name voor jonge academici, die zich al in de preciaire situatie van een tijdelijke aanstelling bevinden. Precariteit verwijst dan ook naar de omstandigheid dat 'werk' niet langer wordt gezien als een activiteit die intrinsiek beloond moet worden, maar als *investering*, in de hoop ooit 'echt' te kunnen werken. De loopbaan als eindeloze stage; bestaanszekerheid als de eeuwige wortel voor onze neus, als (louter hypothetische) rechtvaardiging voor onzekerheid en uitbuiting. De universiteit loopt voorop in het project van precarisering van onze samenleving. Tegelijkertijd draagt de transitie naar de 'kenniseconomie' in hoge mate bij aan de proliferatie van precariteit. Het verdwijnen van het onderscheid tussen 'werk' en 'leven' in de kenniseconomie zorgt ervoor dat de tijd die onderdeel is van het productieproces (de tijd waaraan winst onttrokken kan worden) *grenzeloos* wordt: wie kennis produceert, werkt wanneer zij/hij een goed gesprek voert, een boek leest, reist, een wandeling maakt, een bad neemt. We zien hoe de 'werktijd' maximaal wordt, terwijl de beloonde tijd geminimaliseerd wordt. Juist omdat werk overal is, wordt het niet langer als werk herkend.

EINDELOZE INDIVIDUELE VERANTWOORDELIJKHEID IN PLAATS VAN WEEFFOUTEN

Precariteit kent een cruciale subjectieve, of wellicht beter: een affectieve en emotionele dimensie. Precariteit *subjectiveert*, vooraleerst door te individualiseren: risico's, de negatieve gevolgen van de huidige politiek-economische logica, zijn altijd voor rekening van het individu. Wie dreigt te bezwijken onder te hoge werkdruk, wie opbrandt doordat er sprake is van een structurele discrepantie tussen urennormering en effectieve werktijd, dient een cursus *time management* te volgen. Systemisch falen – zoals de structurele eis tot onbetaald (over)werk – wordt stevast voorgesteld als individueel falen. De oplossing is nooit een verandering van het systeem, maar persoonlijke verandering, en zelfs de verandering in persoonlijkheid van het individu. Iedere verantwoordelijkheid wordt gedelegeerd naar het daardoor kwetsbare individu. Werknemers worden steeds meer geacht zich te beschouwen en te gedragen als zelfstandig ondernemer. Dat wil zeggen, als investeerder in zichzelf: werk raakt steeds nauwer verknoopt met onze eigen ontwikkeling. Loopbaan en levensloop raken onontwaaarbaar. Dit is niet zozeer de vrije keuze van de 'kennisswerker', maar een cruciaal onderdeel van de productiewijze van het hedendaagse 'cognitieve' kapitalisme. Beide zijn afhankelijk van de voortdurende *mobilisering van subjectiviteit* (van onze cognitieve, talige, maar ook emotionele vermogens). Wij worden zelf ons belangrijkste gereedschap, zelf ons eigen bedrijf en zijn verantwoordelijk voor een optimale bedrijfsvoering.

ANGSTCULTUUR

Een van de spandoeken in het Maagdenhuis luidde niet voor niets 'weg met de angstcultuur'. Precariteit gaat hand-in-hand met een angstcultuur: voortdurende onzekerheid, evaluatie en de afwezigheid van collectieve (rechts)bescherming, maken angst tot de grondtoon van het cognitief kapitalisme. Angst die voortkomt uit geïnstitutionaliseerde machteloosheid en kwetsbaarheid. Tegelijkertijd leidt precariteit tot angst uit *schaamte*. De privatisering van risico leidt tot een schaaamtecultuur:

‘Precariteit toont hoezeer verschillende vormen van kwetsbaarheid met elkaar vervlochten zijn: economische, psychische of lichamelijke’

wat er ook gebeurt, het is altijd het individu dat faalt. Het is *jouw* burn-out. Voor veel docenten en onderzoekers waren de protesten rondom het Maagdenhuis een bevrijdende gebeurtenis, omdat juist deze affectieve precariteit ter discussie werd gesteld. De individualiserings- en disciplineringsstrategie van de hedendaagse arbeid werd zichtbaar gemaakt. Voor het eerst in lange tijd durfden academici zich *als collectief* te identificeren, en te benoemen dat het hier in de kern ging om een ‘arbeidsconflict’: om een strijd om de betekenis van (cognitieve) arbeid. Voor veel academici was de grootste, psychologische schok te erkennen dat zij *arbeid* verrichten (en niet domweg omwille van hun briljante persoonlijkheid betaald werden...). De lezingen, seminars en workshops in het Maagdenhuis waren pogingen om gezamenlijk te zoeken naar andere invullingen van de cognitieve, immateriële arbeid die het academisch bedrijf is. Die verkenning van alternatieven begon met de weigering van de angstcultuur, de opschorting van de disciplinerende subjectivering die de politieke kern uitmaakt van de precarisering van hedendaagse arbeid. Het verzet tegen precariteit dat zicht- en hoorbaar werd in het Maagdenhuis ging verder dan een universitaire burenruzie. Het liet zien dat de breuklijnen die door de universiteit lopen (vaste versus tijdelijke banen, gesubsidieerd versus onbetaald onderzoek) ook door de samenleving lopen. Veelzeggend kwamen de schoonmakers van de schoonmakersvakbond hun verhaal doen. Juist zij waren in staat gebleken om de neoliberale onteigening van rechten en professionele autonomie een halt toe te roepen door zich collectief te herkennen en te vereni-

gen – door de fabel van de arbeider als ondernemer en de individualiserende werking van de hedendaagse arbeid op te schorten.

VERDEEL- EN HEERSSTRATEGIE VERSUS SOLIDARITEIT

We zouden kunnen stellen dat in het huidige politieke idioom – van uiterst rechts tot gematigd links – precariteit nog altijd ‘positief’ vertaald wordt als ‘eigen verantwoordelijkheid’. Het appel op zelfredzaamheid dat de afgelopen jaren steeds luider is gaan klinken, dient ter rechtvaardiging van de precarisering van werk, de afbraak en privatisering van collectieve voorzieningen die (een minimale vorm van) bestaanszekerheid garanderen, en de concentratie van rijkdom bij een steeds smaller wordende financiële elite. Het appel op ‘eigen verantwoordelijkheid’ is zo bezien een uiterst effectieve beheerstrategie. Het maakt solidariteit tussen sociale groepen, en zelfs individuen, uiterst lastig en daardoor de neoliberale politiek mogelijk van de onbegrensde markt en de opeenstapeling van economische en politieke macht bij de 1%.

Precariteit is dan ook, zonder twijfel, een van de kernbegrippen voor een hedendaagse emancipatoire politiek. Zonder het besef van precariteit als een gedeelde en permanente toestand, met alle gevolgen voor de mogelijkheid tot collectieve politieke mobilisering en solidariteit, loopt de linkse politiek vandaag stuk. Echter, het is van cruciaal belang de complexiteit van precariteit te onderkennen. Precariteit is een gedeelde toestand die tegelijkertijd dient als verdeel- en heersstrategie, waarin nog altijd conventionele hiërarchieën gelden, waarin economie, ethiek en politiek onontwarbaar met elkaar verknoopt zijn. Wanneer we van precariteit daadwerkelijk de inzet willen maken van een nieuwe politiek van emancipa-

tie, van gelijkheid en zelfbeschikking – en niet een van onzekerheid, kwetsbaarheid en afhankelijkheid – dan is het bovenal van belang om de ingewikkeldheid van precariteit te blijven begrijpen als gevolg van een politiek-economisch programma dat sinds drie decennia ook het Nederlandse politieke beleid dicteert. Een programma dat in de tijd te lokaliseren valt en geen noodzaak of conditie is en waarvoor dus alternatieven voorstelbaar zijn. Hierbij is de complexiteit van precariteit juist een voorwaarde: precariteit als politiek inzetbaar begrip vraagt erom verschillende sociale en politieke vraagstukken en strijdperken met elkaar te verbinden en te laten weerklinken. Precariteit toont hoezeer verschillende vormen van kwetsbaarheid met elkaar vervlochten zijn: economische, psychische of lichamelijke. We kunnen zelfs stellen dat een politiek van (of beter: tegen) de precariteit vraagt om een *politieke ecologie*: om een politiek die zich niet versmalt tot louter begrotingsdiscipline, maar vertrekt vanuit het sociale en affectieve ecosysteem waarvan wij onontkooptbaar deel uitmaken. Het Maagdenhuis is wellicht de naam van het begin van zo’n politieke ecologie.

- 1 Zie David Graeber, *The Democracy Project: A History, A Crisis, A Movement*. New York: Penguin, 2013.
- 2 Zie Guy Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class*, London: Bloomsbury, 2011.
- 3 Zie bijvoorbeeld Dirk Geldof, *Onzekerheid: Over leven in de risicomaatschappij*. Leuven: Acco, 2010, Jan Blommaert, Paul Mutsaers en Hans Siebers, *De 360 graden werknemer: De nieuwe arbeidscultuur en de eindeloze concurrentie*, Antwerpen: 2012 of Wil Tinnemans, *Voor jou tien anderen: Uitbuiting aan de onderkant van de arbeidsmarkt*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2010.

Deze tekst is een bewerking van één van de hoofdstukken uit Joost de Bloois’ *In de naam van het Maagdenhuis*, dat dit najaar verschijnt bij uitgeverij Het Leesmagazijn.

GELIJKHEID IS OOK NOG EENS ECONOMISCH VERSTANDIG

Tekst: David Hollanders

Onder economen is het een dogma dat er een afruil is tussen gelijkheid en economische groei. Recentelijk hebben twee gerenommeerde instituten daar afstand van genomen. Empirisch onderzoek van het IMF en van de OESO laat zien dat ongelijkheid leidt tot minder economische groei.

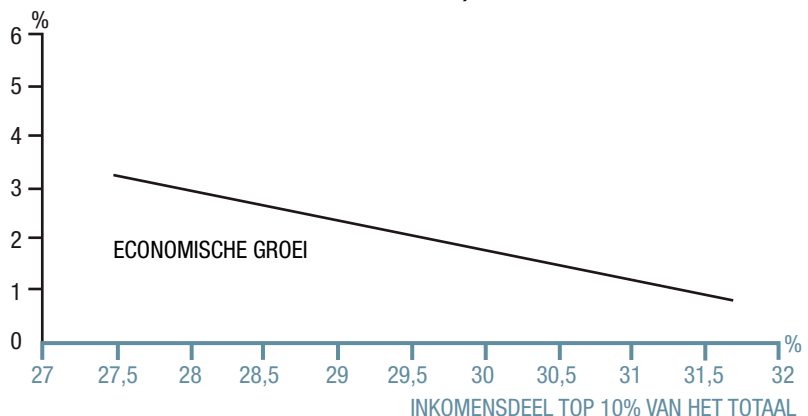
Eerst het oude dogma dat gelijkheid slecht is voor groei. Dat dogma berust geheel op de aanname dat mensen minder werken als de inkomstenbelasting stijgt. Dat tast volgens economen de prikkel om te werken aan. Er waren altijd al wel tegenwerpingen te bedenken. Bijvoorbeeld dat in de VS het marginale tarief in de jaren 40 meer dan 90 procent was en dat in Nederland het toptarief 72 procent is geweest, terwijl de groei in die perioden hoger was dan nu. Kennelijk is een relatief hoog toptarief geen noodzakelijke voorwaarde voor krimp, en relatief lage toptarieven geen voldoende voorwaarde voor groei. Of er kan tegengeworpen worden dat veel mensen geen idee hebben hoeveel belasting ze betalen. Zo zullen weinigen weten dat alle inkomensgroepen tussen de 30 en 35 procent belasting betalen – inclusief de indirecte belasting. Het belastingstelsel is niet progressief; met dank aan de hypotheekrenteaftrek en belastingconsultants. Of er is de voor de hand liggende bedenking dat het simpelweg weinig aannemelijk is dat bankiers, belastingconsultants, managers, makelaars, advocaten, accountants, beleggers – de beroepen waarvoor een hoger toptarief relevant is – massaal ophouden met werken als het tarief stijgt (en niet vervangen kunnen worden door andere mensen). Dit wordt in de economie niet als overtuigende tegenwerpingen gezien. Er moet econometrisch onderzoek verricht worden. Dat is dan nu gebeurd.

In een *working paper* van de OESO stelt Cingano (2014) op basis van data voor 31 OESO-landen voor de periode

1970-2010 dat “inkomensongelijkheid een negatief en statistisch significant effect heeft op groei door de tijd heen”. Als bijvoorbeeld Nederland de ongelijkheid reduceert tot die van Slovenië, dan zou dat leiden tot een groei tussen de 15,3 en 24,9 miljard euro. Dit econometrische resultaat wordt begrepen als de uitkomst van drie mechanismen. Ongelijkheid leidt tot (1) minder geaggregeerde vraag (mensen met een laag inkomen

duidelijk negatief verband is tussen ongelijkheid en economische groei. Daar is ook reden voor, want tijdreeksen laten zien dat ongelijkheid in Nederland samengaat met minder groei. De grafiek toont voor de periode 1970-2012 het verband tussen ongelijkheid en economische groei in Nederland. Op de x-as is het inkomenstaandeel van de meestverdienende 10 procent uitgezet. Op de y-as de economische groei in het daarop

ECONOMISCHE GROEI EN ONGELIJKHEID, 1970-2012

consumeren relatief meer), (2) afname in zogenoemd menselijk kapitaal (mensen met een laag inkomen kunnen minder besteden aan zorg en onderwijs van hun kinderen) en (3) meer politieke instabiliteit en sociale verdeeldheid. Daarnaast stelde het IMF bij monde van Ostry e.a. (2014) dat “lagere netto ongelijkheid robuust samenhangt met snellere en meer duurzame groei”. En ook dit is een econometrische studie.

OOK VOOR NEDERLAND RELEVANT

Het CPB (2014) heeft afstand genomen van de OESO-studie. Deze studie zou niet relevant zijn voor Nederland, omdat mechanisme (2) over menselijk kapitaal niet op zou gaan. Dit gaat echter voorbij aan de andere twee mechanismen die de OESO noemt, als ook aan de econometrische resultaten. Daarbij heeft de OESO wel degelijk gebruik gemaakt van gegevens over Nederland en met data laten zien dat er ook in Nederland een

volgende jaar. Er is een negatief verband, wat in elk geval aantoonde dat meer ongelijkheid – gedefinieerd als het aandeel van de meestverdienende 10 procent in het totale inkomen – leidt tot minder groei. Menigeen, waaronder het CPB, is dus niet overtuigd. Ondanks Piketty, ondanks de OESO en ondanks het IMF, zijn er economen die vol blijven houden dat gelijkheid ten koste gaat van groei. Maar daar is geen enkele economische ondersteuning voor – integendeel.

Bronnen:

- Cingano, F. (2014), *Trends in Income Inequality and Its Impact on Economic Growth*, OECD-working paper No. 163.
- CPB (2014), *CPB-reactie op OESO-studie over de relatie tussen inkomensongelijkheid en economische groei*, 22 december 2014.
- Ostry, J.D., A. Berg en C.G. Tsangarides (2014), *Redistribution, Inequality, and Growth*, IMF Discussion Note.